

Марко Б. Тмушић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ ОСНОВЕ НОВОГ МОДЕЛА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ*

Сажетак

Вишедеценијска реформска пракса економије у Србији намеће неопходност истраживања и анализе реформи из једног другачијег угла. Више се не може кривити сам процес транзиције који предуго траје, већ се мора поставити питање, због чега је тако? Поред свих недаћа које су задесиле Србију у последњих две и по деценије, ипак се стиче утисак да је протекло и више него довољно времена да се политички систем стабилизује, а да се економија опорави. Посебно ако имамо у виду скромне економске потенцијале Србије. У раду ћемо понудити један нови приступ анализе економских реформи у Србији, који ће нагласити улогу и значај институција за ефикасно спровођење истих. Ниједна земља, па ни Србија, свој привредни раст и развој, на средњи и дуги рок, не може остварити без квалитетних институција. Покушаћемо да одговоримо на питања зашто Србија заостаје у економским реформама, те да на основу добијених одговора понудимо један нови приступ будућим економским реформама, који ће се базирати на адекватним институционалним променама полазећи од материјалних и политичких реалности и могућности. Из ових фундаменталних промена може произаћи оптимални модел привредног развоја Србије.

Кључне речи: институције, економске реформе, привредни развој, Србија

* Рад је настао у оквиру научно-истраживачког пројекта Универзитета у Београду – Факултета политичких наука, *Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту* (евиденциони број 179076), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОД

Адекватан институционални оквир јесте основни услов новог модела привредног развоја Србије. За већину земаља у транзицији, па и за Србију, сматра се да је најподеснији и најуспешнији концепт институционалне политике: модел социјално – тржишне привреде. Овај модел подразумева такву институционалну структуру која ће подстицати тржишне принципе, али то укључује и одређене механизме државне интервенције који ће управљати конкуренцијом на начин да се право власништва, као једна од институционалних детерминанти привредног развоја, не може ниједног тренутка угрозити. Реч је о економском систему чија је основна интенција да створи правила која ће регулисати тржишне активности привредних субјеката, те да потом контролише њихову примену. Акценат тако дефинисане конститутивне правне државе почива на властитој одговорности њених грађана. Конститутивна држава настоји да у оквиру политике правног поретка створи и осигура елементе моделирања економског и социјалног система.¹⁾

Намеће се као нужност и неопходност активна и одговарајућа државна институционална политика, са циљем изградње адекватних, квалитетних институција. Институционална политика за основни циљ мора имати обезбеђење социјално – економске стабилности, као и покретање свих потенцијала друштва и њихово стављање у функцију привредног раста и развоја. Институционалне основе новог модела привредног развоја Србије морају бити усмерене у два правца: један је исправљање несавршености на тржишту (асиметричност информација, неефикасна алокација ресурса, и сл.), а други јесте исправљање неуспеха државе (нова институционална политика нужно значи и нову политичку структуру – власт, изградњу одговарајуће законске регулативе, и сл.). Тиме ће се допринети изградњи квалитетнијих институција које постају окосница њеног привредног развоја. Као такве, оне су гаранција политичке, правне и економске стабилности, а то су основни критеријуми којима се управљају инвеститори приликом разматрања где ће инвестирати свој капитал.

Морамо уважити неколико виталних смерница приликом изградње квалитетнијег институционалног оквира Србије. Прво, морају се обезбедити сви нормативни предуслови који ће гарантовати економске слободе, а то значи да је потребно повећати степен дерегулације. Тиме ће се подстаћи конкуренција. Затим, неопходно

1) Хасе Х. Р., Шнајдер Х., Вајгелт К., *Лексикон социјалне тржишне привреде*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Београд, 2005., стр. 358 – 366.

је извршити реформу јавног сектора, полазећи првенствено од чињенице да сама природа својинске структуре није узрок неефикасности јавног сектора, већ начин на који се њиме управља. Потом, неопходно је извршити ревизију актуелних законских решења, посебно у области радног законодавства и извршити неопходне измене којима ће се подстаћи запосленост. У сфери пореске политике, потребно је размотрити могућност смањења пореза, чиме ће се стимулисати привредне активности. Ове реформе морају бити праћене адекватном монетарном и фискалном политиком, као и ефикасним банкарским сектором. Збрињавање и обезбеђење одређених облика социјалне помоћи најугроженијим слојевима становништва, тзв. „губитницима транзиције“, јесте један од приоритета. Посебна пажња се мора посветити ревитализацији јавне управе и локалне самоуправе, у циљу повећања њихове ефикасности. Хитно се мора спровести одлучна борба против корупције на свим институционалним нивоима. Реформисати правосудни систем, тако да се повећа ефикасност судова у раду, као и њихова независност у обављању основних делатности. У том правцу, долази до изражаја питање права власништва и осигурања његове заштите. Реформа судства је, једним делом, веома значајна и због овог разлога.

Изградња квалитетних институција, на основу наведеног, представља један системски преображај на свим нивоима власти, те један потпуно другачији приступ у концепцији стратегије привредног развоја Србије. Стога, неопходно је радити и на развијању свести у друштву о неопходности, али и комплексности наведених промена. На тај начин ће се обезбедити потпуна подршка и један општи, друштвени консензус око овог питања.

Поред наведених смерница за изградњу квалитетних институција, те посебног значаја конкуренције и децентрализације процеса доношења одлука за ефикасно функционисање истих, Даглас Норт сматра да је од есенцијалне важности да постоје правила која ће подједнако елиминисати како неуспешне економске организације, тако и неуспешне политичке организације. Основна интенција јесте потпора ефикасних правила која награђују успешност организација, са једне стране, док онемогућавају, односно ликвидирају могућност настанка неуспешних организација, како политичких, тако и економских, са друге стране.²⁾ Дакле, изградња ефикасних политичких институција јесте *conditio sine qua non* за обликовање квалитетнијег институционалног оквира за успешно функционисање економских институција и организација. Само оне дру-

2) Douglass C. North, *Институције, институционална промена и економска успјешност*, Masmedia, Загреб, 2003., стр. 113.

штвене институције, како истиче Сретен Сокић, које непосредно доприносе заједничком економском ефекту, чије функционисање доприноси позитивним економским процесима можемо сврстати у економске институције.³⁾ Ово није нимало лак и једноставан процес. Напротив. Али је, свакако, одређујући по исход економског раста и развоја.

1. КА НОВОМ МОДЕЛУ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ – ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРЕДУСЛОВИ

Приликом разматрања које су то најподесније институције као основа за ефикасан економски раст и развој у земљама у транзицији, морамо најпре утврдити досадашње недостатке у функционисању постојећих. Анализа мора обухватити све нивое и гране државне власти. Основни критеријум од кога морамо поћи приликом препоруке за формирање новог институционалног оквира јесте сагледавање у којој мери ће нове институције бити у могућности да обезбеде подстицајне услове за ефикасну економију, те самим тим и да утичу на повећање општег благостања у друштву.

Полазимо од питања које су то институције које гарантују дугорочно одржив привредни развој? Како створити такве институције? Дени Родрик сматра да се у свакој земљи која тендира ка дугорочно одрживом привредном развоју мора радити на развијању следећих институција: институције заштите права власништва, регулаторне институције, институције макроекономске стабилности, институције социјалне сигурности, као и институције управљања конфликтима. Подводећи их скупа под демократским поретком Родрик истиче да је свака земља специфична и, сходно томе, почива на себи својственим институцијама, те се залаже за неговање институционалног диверсифицитета.⁴⁾ На овом закључку је морао почивати целокупан процес транзиције у бившим социјалистичким земљама. Интензитет институционалне трансформације и институционално прилагођавање новим економским захтевима је детерминисао њен успех. Међутим, у реформама се пошло од истих претпоставки, али са различитим исходима детерминисаним различитим квалитетом институција.

3) Сретен Сокић, „Економија и економске институције“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Година (XXV) XII, vol. 36, бр. 2., Београд, 2013., стр. 185 – 206., стр. 190.

4) Dani Rodrik, “Institutions for high-quality growth: what are they and how to acquire them”, working paper, National Bureau of Economic Research, Cambridge, February 2000., pp. 1 – 48.

С обзиром да је процес транзиције захватио у највећој мери бивше социјалистичке земље, отворио се простор за одређену компаративну анализу квалитета институција и институционалних реформи у тим земљама. Пружила се могућност да на примерима других усвајамо добре, а елиминишемо лоше реформске подухвате, уз одређену дозу резерве која је последица одређених специфичности и посебности карактеристичних за сваку земљу понаособ. Међутим, основни моменат на коме треба засновати компаративну анализу јесте ефикасност институција. Преиспитујући ефикасност институција (доношење и имплементација законских решења, ефикасност и независност у раду, доследност у спровођењу одлука, и сл.), откривамо који су то недостаци нашег институционалног оквира. Новим и квалитетнијим институционалним реформама чинимо први корак ка успостављању квалитетне институционалне основе макроекономске стабилности, тј. стварамо институционални амбијент погодан за подстицање економских активности на тржишту. Тиме држава стимулише раст економских трансакција, гарантује стабилан економски систем, односно битно утиче на смањење било каквог ризика у економским трансакцијама, што је посебно важно за земље у транзицији. У том погледу, од пресудне важности је улога политичких и економских институција.⁵⁾

Деловање државе у земљама у транзицији се одвија у два правца. Први јесте стварање институционалног амбијента за нови економски систем, из кога, као други правац, проистиче низ конкретних мера економске политике. Тренутно је у Србији актуелна изградња низа примарних елемената институционалног система економије у сфери предузетничког организовања и понашања. У том низу доминира стратегија реформисања државних, тј. јавних предузећа, односно њиховог све већег усмеравања ка принципима тржишне економије, с тим што су она и даље у власништву државе – циљ јесте да се, руководећи се принципима тржишта, утиче да та предузећа постану ефикасна искључиво на основу свог рада, а не да буду „продужена рука“ политичких партија и државних функционера који су на власти. То је пут којим ће ова предузећа изаћи из вишедеценијске „лажне ушушканости“ у државне статистичке показатеље. Пооштравање државног односа према овим предузећима (редукција државних субвенција, оштрија буџетска политика, и сл.), уз реформу система управљања овим предузећима јесте пут ка њиховој истинској трансформацији, уз задржавање постојећег

5) О утицају политичких и економских институција на привредни раст видети: Acemoglu Daron, *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, New Jersey and Woodstock Oxfordshire, 2009.

својинског облика. На ову стратегију се, као не мање важно, надовезује питање реформи институција које гарантују заштиту својинских права и поштовање уговора и уговорних обавеза. Заштита својинских права и уговора јесте један од кључних институционалних предуслова за подстицање привредног раста, а посебно за повећање инвестиција (страних директних инвестиција) у земљама у транзицији, на чему, у већини случајева услед слабе домаће акумулације, оне и базирају свој привредни развој.

За Србију је битно да изградња новог институционалног окружења подразумева целовитост - у смислу врста институција, њихових компетенција и међуутицаја, али и са функционалним карактеристикама. Овакве институције – квалитетне и ефикасне, а опет независне и одговорне – доприносе стварању истинских претпоставки за убрзан привредни развој. Зашто је ово значајно питање? Дарон Асемоглу и Џејмс Робинсон нам нуде одговор: „Институције утичу на понашање и подстицаје у стварном животу и тиме доприносе успешности или неуспешности народа. Појединачна обдареност битна је на свим друштвеним нивоима, али и њој је, да би постала позитивна сила, *потребан институционални амбијент* (подвукао МТ).“⁶⁾

За остварење привредног раста у свакој земљи, а посебно у земљама у транзицији, јесу неопходне управо инвестиције. У зависности од извора привредног раста, то могу бити инвестиције којима се повећава количина ангажованих фактора производње, али то могу, такође, бити и инвестиције у образовање, којима се повећава количина људског капитала. То могу бити и разне инвестиције усмерене у истраживање и развој, на којима се заснива технолошки развој и прогрес. На тај начин ће се поспешити производни процес, омогућиће се разни облици пословних иновација, чиме ће се значајно повећати економска ефикасност. Сви ови инвестициони подухвати почивају на одлуци коју треба да донесе власник капитала, а која се односи на то где ће, на који начин и под којим условима он инвестирати свој капитал. Посматрано у чисто економском смислу, власник капитала се у доношењу одлуке управља јасно утврђеним и прецизним критеријима, а то јесу, пре свега, очекивани приноси од инвестиција. Ако су већи очекивани приноси, он ће се одлучити да инвестира у тај одређени пословни подухват. Међутим, уколико су приноси ниски, он неће пласирати, тј. инвестирати свој капитал.

6) Дарон Асемоглу, Џејмс А. Робинсон, *Зашто народи пропадају – порекло моћи, просперитета и сиромаштва*, Clío, Београд, 2014., стр. 54.

У том погледу, улога институција и јесте да обезбеди власнику капитала растуће очекиване приносе, тј. да посредством адекватних институционалних механизма гарантује несметано одвијање свих његових економских активности. Издвојићемо као најважније заштиту својинских права и односа, са једне стране, као и сигурност и реализацију преузетих уговорних обавеза, са друге стране. Будуће стратегије и концепт квалитетнијег институционалног оквира Србије морају уважити наведене предуслове. Поред њих, сматрамо значајним још неке од корака, које одговорни у Србији морају предузети у правцу изградње истински квалитетних и независних институција. Властимир Лековић истиче неколико значајних мера, од којих бисмо посебно истакли заштиту права власништва и јачање корпоративног управљања, развијање институције стечаја и заштиту права кредитора, ефикасну антимонополску политику, као и повећање ефикасности у управљању државним власништвом.⁷⁾

Неопходно је, дакле, извршити корените реформе и радикалан „заокрет“ у институционалним реформама у Србији, које и онако трају предуго. Нисмо искористили предности које су нам се нудиле из позитивних примера других постсоцијалистичких земаља које су процес транзиције успешно окончале. Мноштво је и других разлога (као што су нестабилна монетарна политика – нереалан девизни курс, пребрза и, чини се, неконтролисана либерализација трговине, политичка нестабилност, итд.) за лоше стање привреде у Србији, али се ипак непостојање стабилних и адекватних институција може означити „главним кривцем“. Успех реформи се мерио само брзином којом су спровођене, а никако залажењем у њихову суштину. Хтели смо, што би Џозеф Стиглиц рекао, да уведемо тржишну економију без постојања тржишних институција. Сходно томе, досадашњи резултати транзиције у Србији су поражавајући: приватизација са деструктивним економским последицама, појава монополских структура (посебно у трговини), није дошло до побољшања услова пословања, а што се тиче међународне позиције, Србија је и даље према свим међународним стандардима у огромном заостатку, а на свим међународним мерним лествицама „суверено влада зачелјима колона“.

Из наведеног, закључујемо да они које спроводе промене, најпре сами треба да се промене. Ту првенствено мислимо на политичке представнике и њихов однос према држави, власти и институцијама, затим према државном власништву (које се често по-

7) Властимир Лековић, *Институционална економија*, Економски факултет, Крагујевац, 2010., стр. 260 – 261.

сматра као некакав приватни посед), и др. Изградња новог система вредности, заснованог на критеријумима дугорочности и стабилности, биће неминовно испраћена и изградњом стабилних, квалитетних и на дуги рок одрживих институција.

Посебну пажњу скрећемо на улогу и значај владавине права, као веома значајног предуслова стабилног амбијента економије, раста и развоја, а у оквиру тога, посебно ефикасне заштите својинских права у погледу успостављања основа за дугорочно одрживи привредни развој. Борис Беговић указује да уколико не постоји ефикасна заштита приватних својинских права, што неминовно води ка обарању очекиване стопе приноса, власници капитала ће се одлучити да повуку свој капитал са нашег тржишта и пресумериће га у оне земље које су на вишем ступњу владавине права у односу на нашу земљу. Он истиче да, уколико не постоји заштита својинских права, тј. оних очекиваних стопа приноса, од стране државе, власник капитала се одлучује на алтернативну, односно сопствену заштиту свог капитала у таквим условима: „Један од механизма за такву заштиту заснива се на томе да производни фактори, пре свих капитал, беже у оне облике у којима их је лакше чувати као ресурс сопственим снагама: на пример у некретнине или готовину.“⁽⁸⁾ Тиме држава негативно утиче на привредни раст, јер не стимулише „оплођавање“ капитала, већ га усмерава у оне привредне гране и секторе који се карактеришу нижом стопом приноса.

У прилог наведеном истичемо и тврдњу Џефрија Сакса, који је све до недавно био један од највећих заговорника „редукције“ државне улоге у економији, а који сада посебно инсистира на „владавини права“ и сигурности својинских односа: „Држава игра кључну улогу и у владавини права. Када не би постојала држава, владали би анархија и насиље. Ако је држава у великој мери корумпирана, друге институције, као што је банкарски сектор, функционисаће у неправном окружењу и биће осуђене на пропаст... Ко ће моћи да послује ако уговори не могу да се изврше, ако судови не функционишу?“⁽⁹⁾ Сигурност својинских права је, у том правцу, императив институционалних реформи у Србији: „Сигурност својинских права од кључног је значаја јер једино се од оних с таквим правима може очекивати да инвестирају и увећавају производњу.“⁽¹⁰⁾

8) Борис Беговић, *Институционални аспекти привредног раста*, Службени гласник, Београд, 2011., стр. 199.

9) Џефри Д. Сакс, *Доба одрживог развоја*, ЦИРСД и Службени гласник, Београд, 2014., стр. 119.

10) Дарон Асемоглу, Џејмс А. Робинсон, *Зашто народи пропадају – порекло моћи, просперитета и сиромаштва*, Clío, Београд, 2014., стр. 87.

Дакле, услед немогућности заштите својинских права и уговора, капитал бежи у оне инвестиционе подухвате који нису од неког великог економског значаја за државу, тј. немају неки значајнији утицај на стопу привредног раста. Индикативно је поменути да је ово показатељ недостатака институционалних механизма државе, чији се негативан утицај посебно може приметити на примеру приватизације. Неуспех институционалног уређења процеса приватизације у Србији, од које се много више очекивало, преусмерио је целокупан економски ток и развој Србије у сектор услуга.

Низ је системских промена које условљавају нови и неопходан модел економских и системских реформи у Србији. Ове промене треба да искажу такво „миље“ институционалног организовања и њиховог деловања који би се изразио као целина новог модела привредног развоја Србије.

2. МОДЕЛ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ – КАКО ДО ПУТА КА УСПЕХУ?

Будући модел привредног развоја Србије мора превазићи неке основне проблеме и недостатке досадашње реалности, негативних процеса и тенденција који су се испојили као потпуни развојни неуспех. Манифестује се као готово трагично заостајање и осиромашење целокупног друштва. Изградња новог модела подразумева да се у самом почетку критички сагледају основе системске, односно институционалне реалности. Тек након тога је могуће засновати реформске, системско – институционалне оквире будућег успешног развоја.

Основни проблем привредног заостајања је, свакако системске природе, због чега морамо најпре дијагностификовати на прави начин најважније узроке досадашње, можемо слободно рећи, лоше концепције привредног развоја Србије. Последња светска економска криза је додатно погоршала већ ионако довољно тешко економско стање у Србији. Могу се издвојити неки проблеми који су, како истиче М. Увалић, „...карактеристични за већину земаља источне Европе, пре свега модел раста заснован на потрошњи уместо на инвестицијама, на снажном порасту кредита и задуживања, и на огромној зависности од прилива страног капитала...“.¹¹⁾ Међутим, постоје и неки проблеми који су специфични само за Србију.

11) Милица Увалић, „Проблеми досадашњег модела развоја Србије“, у: *Нова стратегија развоја привреде Србије – изазови економске политике у 2011. години*, ред. Јуриј Бајец и

Укажимо само на део најбитнијих. Системске промене су често касниле, биле неадекватне и парцијалне. Институционалне промене такође. Сам садржај и компетенције институција су били поражавајући. Економска политика Србије се „лелујаво“ кретала пратећи политичке афинитете и аспирације које су се веома често мењале. Због тога, није се могло никако говорити о неком дугорочно одрживом моделу привредног развоја Србије. Међутим, сматра се да су „...учињене (су) три грешке које су битно утицале на економске реформе примењене од 2001. наовамо. Као прво, стање привреде Србије није довољно објективно процењено; друго, оваква првобитна оцена ситуације предодредила је избор приоритета; и треће, такав избор приоритета довео је до запостављања неких других области које су подједнако важне за постизање бржих промена економског система.“¹²⁾ Од почетка транзиције у Србији па све до данас, циљеви економске политике су били одраз немогућности носилаца политичке власти да се „ухвате у коштац“ са економским проблемима са којима се суочавају.¹³⁾ Следствено томе, економска политика је била „у судару“ са реалним стањем, а њена главна одлика је била необјективност, због чега је изгубила легитимитет у Србији.¹⁴⁾ Као „продужена рука“ политике, економска политика и њене мере су служиле искључиво слабљењу економских потенцијала, о чему најбоље сведочи разбијање реалног, односно индустријског сектора, као полуге привредног развоја, чему је највише допринела институционално неутемељена приватизација. Ови процеси су, наравно, допринели бујању сиве економије и повећању њеног утицаја у скоро свим институционалним и друштвеним механизмима интеракције. Све је већи број незапослених у Србији. Пензионери, као најугроженија категорија становништва, јесу можда и највећи „губитници транзиције“. Сиромаштво поприма алармантне размере. Низ је националних стратегија са истакнутим принципима социјалне политике који остају само „мртво слово на папиру“. Парадоксална је чињеница да се сива економија у Србији може посматрати и као фактор смањења социјалних тензија, јер омогућава какав – такав вид обезбеђења основних, егзи-

Миомир Јакшић, Научно друштво економиста Србије са Академијом економских наука и Економски факултет у Београду, 2011., стр. 61 – 77., стр. 61.

12) Ibid., стр. 62.

13) Погледати занимљив рад на ову тему: Драгана Петраковић, „Ризици успешног завршетка транзиције у Србији“, *Индустрија*, Vol. 32, iss. 1-2, Економски институт, Београд, 2004., стр. 119 – 129.

14) О проблемима економске политике у Србији видети више у: Љубомир Маџар, *Искушења економске политике у Србији*, Службени гласник, Београд, 2011.

стенцијалних потреба великог броја становника у Србији. Шта је са корупцијом? Докле се стигло у процесу реструктурирања најзначајнијих предузећа у Србији? Колики је допринос приватизације овом процесу?

Говорећи о моделу привредног раста и развоја у Србији, важно је да се осврнемо и на неке опште оцене и карактеристике модела раста у земљама у транзицији. Божидар Церовић сматра да постоје и многи други чиниоци који утичу на привредни раст земаља у транзицији, а не само они који се односе стриктно на економске реформе. Ове привреде у одређеном тренутку достижу тзв. преломну тачку у реформама, тј. дођу до нивоа када треба да дефинишу одговарајући модел и њему адекватну политику раста. У супротном, свако инсистирање на самом унапређивању реформи и њиховим спонтаним ефектима може бити контрапродуктивно. Церовић даље истиче да је за привредни раст земаља у транзицији важна и структура привреде, а најзначајније јесте да се води одговарајућа „... индустријска политика и политика раста...(чији) резултати сугеришу да се развојна политика која треба да подстиче индустријску производњу и извоз мора бити повезана са конкретним условима сваке земље, односно *утемељена у њено институционално и развојно наслеђе* (подвукао, М.Т.)...“¹⁵⁾

Ефикасан институционални оквир и институционално утемељени реформски преображаји „иду руку под руку“ у правцу привредног раста и развоја. Квалитативне промене у основама привредног развоја Србије, с обзиром да задиру у скоро све области производње, раста и развоја, су морале бити испраћене и одговарајућом индустријском политиком. То се није десило. Институционално неутемељена, те самим тим, неуспела приватизација је довела индустрију Србије у тешко стање, стање све дубље кризе. Истовремено, недовољна продуктивност, застарела технологија, праћени затварањем великог броја предузећа, те све већим бројем незапослених и други негативни трендови довели су до колапса индустријске производње и одсуства адекватног коришћења расположивих производних могућности. С обзиром да је за даљи привредни развој Србије, као и за успостављање економских и социјалних предуслова њене политичке и економске стабилности, како на међународном, тако и на унутрашњем плану, веома важна индустријска политика, будући модел привредног раста мора уважити постојање адекватног институционалног оквира који ће подстицати оне индустријске привредне гране, са компаративним

15) Божидар Церовић, *Транзиција – замисли и остварења*, ЦИД Економски факултет, Београд, 2012., стр. 469 – 470.

предностима, које ће представљати оваплоћење реалног, са једне, као и најефективнијег привредног раста и развоја Србије, са друге стране.

У правцу заснивања нове стратегије привредног развоја Србије, потребно је уважити неколико кључних карактеристика. Сретен Сокић наводи неколико: 1) престанак осавремењивања и усавршавања српске индустрије датира готово читаву деценију пре сецесије, 2) приватизација је наметнула индустрији немерљиве, скоро неповратне губитке, 3) реструктурирање је вођено принципом одвајања „оних целина“ које су имале највећу вредност на тржишту, те су се тако могле боље продати, затим реструктурирање које је усмерено ка државном преузимању, или ликвидацији, 4) потребно је уважити скроман, али ипак значајан допринос малих и средњих предузећа као будућих носилаца индустријског развоја, 5) преиспитивање и прецизирање компаративних предности структуре српских предузећа јесте неминовност, подстичући извозну оријентисаност српске привреде.¹⁶⁾

У том контексту, потребно је извршити радикалне институционалне реформе које ће најпре створити услове за ревитализацију индустријског сектора и његовог усклађивања са европским стандардима – то значи хитно започети са модернизацијом овог сектора. Не може се привреда једне земље као што је Србија базирати само на услугама. То чак ни неке од најразвијенијих економија не могу приуштити. Индустрија, односно реални сектор мора бити окосница привредног развоја Србије и на томе се мора градити нова развојна концепција. Поред јавних предузећа, која представљају „кичму“ српске привреде, потребно је знатно више дати простора приватном сектору. Све више се говори о малим и средњим предузећима која могу знатно допринети подизању скромних потенцијала српске привреде.

Неопходно је стварање једног новог модела привредног развоја који ће уважити и даље прогресивно развијати потенцијале индустрије као његове основе. Стога, потребно је радити на развоју нове индустријске политике – нове индустријализације. Разлози су очигледни. „Деиндустријализација у Србији има следеће последице: 1) ограничавање улоге спољно – економских односа у обнављању развојне пропульсије због немогућности да се у кратком року интензивира извозна понуда индустријских производа са већом додатом вредности; 2) наставак пада запослености у реалном сектору привреде; 3) спора супституција живог рада, јер је највећи део рад-

16) Сретен Сокић, *Економија Србије*, С-print, Београд, 2011., стр. 458.

не снаге ангажован у предузећима са веома ниским степеном механизације и аутоматизације кључних производних процеса и пословних активности; док 4) ограничења у реалном сектору почињу да гуше и развојну пропулсију пратећих делатности (саобраћаја, пословних услуга, консалтинга, трговине, банкарства).¹⁷⁾ Дакле, потребно је радити на промоцији оних циљева индустријске политике који ће бити усмерени ка споља, односно који ће подстаћи српски извоз, побољшати његову структуру. Истовремено убрзано развијати оне гране индустрије које имају оптималне могућности у убрзаном привредном развоју. Основни принцип тако концепиране индустријске политике би се морао базирати на компаративним предностима, праћеним постепеним фазама модернизације, тј. технолошког осавремењивања индустрије и њеног реструктурирања у том правцу. Тиме ће се створити нови, а додатно ојачати већ постојећи реални предуслови будућег привредног раста Србије.

Модел привредног развоја Србије се мора базирати на институционалном оквиру који ће бити интегративни део једног ширег друштвеног институционалног оквира целокупне економије Србије, под којим бисмо сврстали регулативне обрасце понашања као и механизме који управљају свеукупним економским активностима. Тај институционални преображај, или „институционално реструктурирање“, како га назива Светозар Пејовић, подразумева „...прописивање нових формалних правила. Ново формално правило генерише нове опције за људске интеракције или модификује већ постојеће. У сваком случају оно мења скуп доступних могућности (*the opportunity set*) унутар кога се игра одвија. Утицај новог правила на економски учинак мора стога да зависи од тога како појединци перципирају и субјективно вреднују нове супстанционалне односе (*tradeoffs*).“¹⁸⁾

Говорећи о неком еволутивном путу институционалног развоја у Србији, посебно бисмо истакли чињеницу да је низ историјских околности, али и првенствено политичке нестабилности узрок лошег институционалног оквира у Србији. Ако бисмо се фокусирали само на неке од економских активности, као што су, рецимо, извоз и спољнотрговинска позиција Србије, али и низ дру-

17) Софија Аџић, „Институционални оквир за повећање ефикасности индустријске политике у Србији“, у: *Контроверзе економског развоја у транзицији – Србија и Западни Балкан*, ред. Божидар Церовић и Милица Увалић, Научно друштво економиста са Академијом економских наука и Економски факултет у Београду, 2011., стр. 195 – 209., стр. 203.

18) Светозар Пејовић, „Диференцијација резултата институционалних промена у Централној и Источној Европи: улога културе“, *Економски анали*, бр. 163., Економски факултет, Београд, октобар 2004., стр. 7 – 30., стр. 12.

гих економских активности, увидели бисмо да је проблем лошег модела привредног развоја Србије настао услед низа унутрашњих чинилаца – лоше економске политике која је у служби „политичке“ политике, али и других чинилаца као што је немогућност домаћих привредних субјеката да се модернизују, те све већа њихова преоријентисаност на делатности као што је производња робе за широку потрошњу, али и одређене друге, услужне делатности.

Поставља се питање, да ли Србија са постојећим моделом привредног развоја има будућност? Да ли се може испунити циљ свих циљева српске спољне политике, а то је укључење Србије у Европску Унију? Мноштво је, веома ригорозних и прецизних пред-услова које морамо задовољити.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У Србији већ дужи временски период доминира велики раскорак између политичке аритметике и економске рачунице. Економска политика је у функцији реализације политичких циљева, због чега се веома често доносе одлуке које су политички рентабилне, али економски веома штетне. Мора се радити на стварању институционалних предуслова који ће подстаћи предузетнике да раде, јер и у самом пословању постоји ионако већ довољно ризика и без постојања оних институционалних, политичко – економских ризика који се тичу политичког деловања. Ништа не шкоди привредном животу неке земље колико сама неизвесност и неодређеност. Услед континуелне, тако рећи „хроничне“, политичке неизвесности у Србији, поставља се питање да ли се може говорити о пројектовању дугорочних циљева економске политике? Мишљења смо да може. Неопходно је да се спроведу дугорочно одрживе институционалне реформе. Само се на тим основама и могу пројектовати дугорочно одрживи циљеви привредног развоја Србије. Наводимо неколико најзначајнијих.

Намеће се као нужност и неопходност изградња новог институционалног оквира који ће представљати основу за ефикасно функционисање свих сектора српске привреде, а посебно индустрије. У том погледу, потребно је одлучно, у складу са економским законитостима, до краја спровести реструктурирање и ревитализацију одређеног броја јавних предузећа, полазећи првенствено од критеријума смањивања политичког утицаја, као и одређених економских и социјалних препрека, а не само наводити да је проблем ефикасности у својинској структури тих предузећа – због тога што

су то државна предузећа. Институционалне реформе морају обухватити и усклађивање административних и законских процедура и њихово стављање у функцију повећања ефикасности пословања у Србији, чиме се подиже ниво квалитета пословног амбијента и привлачи страни капитал. Ту посебно желимо да нагласимо значај ефикасне заштите права власништва и, следствено томе, обезбеђење свих институционалних предуслова за поштовање уговора и преузетих уговорних обавеза.

У овом правцу, додали бисмо и неколико препорука из Беле књиге страних инвеститора¹⁹⁾, у којима се посебно истиче убрзање транзиционих реформи са двојним циљем побољшања пословне и инвестиционе климе, са једне, и приближавања Србије ЕУ, са друге стране. Неопходно је убрзати и процес макроекономске консолидације, као и промовисати извоз као кључни фактор привредног развоја.

Потребно је подједнако подстицати и домаће и стране инвеститоре. У „трци“ за страним инвеститорима, неоправдано занемарујемо домаће инвеститоре и инвестиције. Стога, неопходно је направити једну „општу“ стратегију привредног развоја, која ће подједнако третирати и домаће и стране инвеститоре, јер када се обезбеде институционални предуслови и подстицајни услови за домаће инвеститоре, страни ће сигурно доћи.

ЛИТЕРАТУРА

- Асемоглу Дарон, Робинсон Џејмс А., *Зашто народи пропадају – порекло моћи, просперитета и сиромаштва*, Слио, Београд, 2014.
- Ацић Софија, «Институционални оквир за повећање ефикасности индустријске политике у Србији», у: *Контроверзе економског развоја у транзицији – Србија и Западни Балкан*, ред. Божидар Церовић и Милица Увалић, Научно друштво економиста са Академијом економских наука и Економски факултет у Београду, 2011.
- Acemoglu Daron, *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, New Jersey and Woodstock Oxfordshire, 2009.
- Беговић Борис, *Институционални аспекти привредног раста*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Бела књига – предлози за побољшање пословног окружења у Србији, редактори: Михаило Црнобрња и Савет страних инвеститора, Београд, 2014.
- Церовић Божидар, *Транзиција – замисли и остварења*, ЦИД Економски факултет, Београд, 2012.

19) Бела књига – предлози за побољшање пословног окружења у Србији, редактори: Михаило Црнобрња и Савет страних инвеститора, Београд, 2014., стр. 7.

- Хасе Х. Р., Шнајдер Х., Вајгелт К., *Лексикон социјалне тржишне привреде*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Београд, 2005.
- Лековић Властимир, *Институционална економија*, Економски факултет, Крагујевац, 2010.
- Маџар Љубомир, *Искушења економске политике у Србији*, Службени гласник, Београд, 2011.
- North С. Douglass, *Институције, институционална промјена и економска успјешност*, Masmedia, Загреб, 2003.
- Пејовић Светозар, „Диференцијација резултата институционалних промена у Централној и Источној Европи: улога културе“, *Економски анали*, бр. 163., Економски факултет, Београд, октобар 2004., стр. 7 – 30.
- Петраковић Драгана, „Ризици успешног завршетка транзиције у Србији“, *Индустрија*, Vol. 32, iss. 1-2, Економски институт, Београд, 2004., стр. 119 – 129.
- Rodrik Dani, “Institutions for high-quality growth: what are they and how to acquire them”, working paper, National Bureau of Economic Research, Cambridge, February 2000., pp. 1 – 48.
- Сакс Д. Цефри, *Доба одрживог развоја*, ЦИРСД и Службени гласник, Београд, 2014.
- Сокић Сретен, *Економија Србије*, С-print, Београд, 2011.
- Сокић Сретен, „Економија и економске институције“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Година (XXV) XII, vol. 36, бр. 2., Београд, 2013., стр. 185 – 206.
- Шумпетер Јозеф, *Теорија привредног развоја*, Службени гласник, Београд, 2012.
- Увалић Милица, „Проблеми досадашњег модела развоја Србије“, у: *Нова стратегија развоја привреде Србије – изазови економске политике у 2011. години*, ред. Јуриј Бајец и Миомир Јакшић, Научно друштво економиста Србије са Академијом економских наука и Економски факултет у Београду, 2011.

Marko B. Tmusic

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF A NEW MODEL OF SERBIAN ECONOMIC DEVELOPMENT

Resume

An adequate institutional framework is the basic requirement of a new model of economic development of Serbia. It is necessary for state to lead an adequate institutional policy, with the aim of building adequate, high-quality institutions. Institutional policy for the main purpose must provide a social - economic stability, as well as run all the potential of society and their placement in function of economic growth and development. When we consider the most appropriate institutions

as a basis for effective economic growth and development in countries in transition, we must first determine the current shortcomings in the functioning of existing institutions. Since that the transition process affecting mostly former socialist countries, a space opens up for some comparative analysis of the quality of institutions and institutional reforms in these countries. It provides the possibility to adopt other examples of good reforms and eliminate the bad reform action, with a certain amount of reserves as a consequence of certain specificities and peculiarities characteristic for each country. However, the basic momentum of comparative analysis is the efficiency of institutions. Future model of economic development of Serbia must take into consideration some basic problems and defects of previous models. The basic problem of economic lagging is certainly systemic, which is why we must first diagnose properly the most important causes of the current, we can say, poor conception of economic development of Serbia. The last world economic crisis has further deteriorated an already difficult enough economic situation in Serbia. It is necessary to carry out radical reforms and make a radical “twist” in institutional reforms in Serbia, which already are taking too long. We did not take advantage of the benefits that are offered to us from the positive examples of other post-communist countries that have successfully completed the transition process. Although there are a multitude of other reasons (such as unstable monetary policy - an unrealistic exchange rate, too fast and seems to uncontrolled trade liberalization, political instability, etc.) for the bad situation of the economy in Serbia, but privatization can still be labeled as “main culprit”. We anticipated too much from privatization, but the results were devastating. The success of reforms is measured only by the speed with which they carried out, and not going into their essence. A new model of economic development of Serbia must take into account a few basic guidelines: 1. it is necessary to build a new institutional framework that will serve the economic development of Serbia, which will connect all sectors of the Serbian economy, 2. it is necessary to reform the public sector and to restructure and revitalize a number of public companies, but based primarily on the criteria of reducing political influence, as well as certain economic and social barriers, not just mention that the problem of efficiency is in the ownership structure of these companies, 3. administrative and legal procedures must be in function of increasing business efficiency in Serbia, 4. ensure an adequate protection of property rights, ownership and respect for contracts and already undertaken contractual commitments, which is the basis of business culture in each country, 5. suppress the asymmetry of information - information on the market must be complete, accurate and precise, and accessible to every partici-

pant in the market at any time. What is seems to be the most important condition is to harmonize the political goals and the economic possibilities of Serbia, at all levels of its territorial organization.

Key words: institutions, economic reform, economic development, Serbia

* Овај рад је примљен 17. октобра 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. новембра 2014. године.